

Lugupeetud Rector Magnificus, professorid, promovendid! Mu daamid ja härrad!

Juri Lotman on ühes oma essees rääkinud hullu ja lolli binaarsest opositsioonist. Kui ma seda hiljuti lugesin, torkas mulle kohe silma selle temaatika aktuaalsus seoses meie tänase üritusega.

Niisiis, hull ja loll on inimese käitumisskaala kaks äärmist väärtust. Skaala keskel on ala, mida tinglikult võiks nimetada tavaliseks inimeseks. Eeldades, et loomulikud nähtused esinevad maailmas normaaljaotuse kujul, võib uskuda, et enam-vähem tavalisi inimesi on ühiskonnas valdav enamus.

Ülikoolis on asjad muidugi teisiti. Ülikoolis on inimeste distributsioon hullu-lolli skaalal keskmisest tublisti kõrvale kaldunud. Iseäranis kehtib see professuuri kohta. Praegu on seda hea hinnata, sest nad on siin ühte nurka tihedalt kokku kogunenud. Ja ma loodan, et see kehtib ka tänaste promovendide kohta, kuigi kindlasti mitte veel nii suures ulatuses.

Niisiis, kes on loll ja kes on hull? Lotman defineerib lolli niimoodi: “Loll ei ole võimeline ümbritsevatele paindlikult reageerima. Tema käitumine on täiesti ennustatav. Ainus talle jõukohane aktiivsuse vorm on olukorra ja oma tegevuse vaheliste õigete suhete rikkumine.” Ühesõnaga, loll on see, kes järgib pimesi reegleid ja sellega rohkem kahju kui kasu toob. Hullu teisest küljest iseloomustab ettearvamatu käitumine ja mõtlemine. Hull ei pea kinni konventsioonidest, teeb asju omamoodi, tal on vabadus reegleid rikkuda.

Selle definitsiooni kohaselt on üks õige teadlane hull. Sest mis on teadlase ülesanne? – kahelda olemasolevates tõdedes, rikkuda kehtivaid tõekspidamisi, genereerida ettearvamatuid lahendusi. Muidugi on see vaid üks teadlaseks olemise tingimusi. Teadlane peab suutma ka oma ettearvamatuid lahendusi kaitsma.

Lugupeetud promovendid, ma usun, et te kõik teate, mismoodi see käib. Selleks kutsutakse kokku rühm inimesi, kaitsmisnõukogu, kes piinliku täpsusega argumenteerimise ja kaitsmise reegleid järgides püüab selgusele jõuda, ega te äkki hull ei ole. Ja teie ülesanne on neidsamu reegleid järgides tõestada, et te ei ole. Samas on täiesti selge, et midagi uut ei ole võimalik luua, kui te tegelikult ei ole hull – kui te ei esita väljakutset olemasolevale, kui te ei usu, et on olemas uusi senitundmata lahendusi. Kas pole skisofreeniline olukord: selleks et olla teadlane, peate te olema hull, aga selleks et teadlaseks saada, peate te tõestama, et te hull ei ole.

Kui teil see õnnestub – ja ma näen, et see on teil seekord õnnestunud – siis on teil kaks võimalust: te kas aktsepteerite ka ise, et te hull pole, või vastupidi – hullus hakkab teid taas pead tõstma ja siis tuleb teil mõne aja pärast taas kaitsmisnõukogu ees olla. Ja kui sellest veel ei aita, siis kordub see teie iga järgmise teadusliku tööga. Kuni lõpuks kõik jäävad uskuma, et te hull ei ole. Seejärel on teil üsna suur tõenäosus sattuda sellesse seltskonda. Seltskonda, kus hullude kontsentratsioon on tõenäoliselt ühiskonna kõrgeim. Kui Seewald välja arvata. Sinna on teil võimalus sattuda siis, kui te korduvalt ei suuda tõestada, et te hull pole. Siis jääb teil vaid õhkõrn lootus, et ehk saja aasta pärast öeldakse tunnustavalt, et te olite lihtsalt oma ajast ees.

Aga mis saab siis, kui te oma hiljutisel kaitsmisel suutsite ka iseendale tõestada, et te hull ei ole. Või kui te teate seda tõestamatagi. Kui te lihtsalt teesklesite hullust, et pääseda kaitsmisele. Tõestasite seda, mis oli teada tõestamatagi.

Siis te sobiksite teisi õpetama. On ju õpetaja see, kes annab olemasolevat töökspidamiste, tehniliste ja muude lahenduste süsteemi edasi ühelt põlvkonnalt teisele. Õpetaja tõestab juba teadaolevat sellele, kes veel ei tea. Õpetaja tegevus taastoodab reeglipärast, seega ka prognoositavat käitumist. Õpetaja akultureerib ja sellega vähendab üldist hulluse määra.

Ja siin me jõuame hullu ja lolli vastanduse kõige huvitavama paradoksini. Olemasoleva teadmise reprodutseerimine, kehtivate reeglite taaskinnitamine ei suuda luua midagi uut ja kõik jääks igavesti korduma nagu katkine vinüülplaat. Samas aga võimaldab see muuta juba olemasoleva käitumise maksimaalselt ökonoomseks, liiasusevabaks. Hullule iseloomulik olemasolevate reeglite permanentne lõhkumine viiks ühiskonna kiiresti kaosesse ja ühtegi uut ideed poleks võimalik välja arendada.

See vastuolu tuleb eriti selgelt esile ülikoolis, sest ülikool on ühtaegu nii haridusasutus kui ka teadusasutus. Haridusasutusena on ülikooli ülesanne taasluua olemasolevaid teadmisi, reprodutseerida olemasolevat ja teha seda maksimaalselt ökonoomselt. Teadusasutusena on ülikooli ülesanne lõhkuda olemasolevaid teadmiste struktuure, pakkuda uusi ja ebastandardseid lahendusi, mille tõhusust ei ole keegi veel kontrollinud. Ülikoolis peab olema ruumi loominguliseks eksperimenteerimiseks.

On iseenesest mõistetav, et uute, ebastandardsete lahenduste katsetamine on kallim, see suurendab ennustamatust ja häirib kindlasti süsteemi perfektset tasakaalu kui juba järeleproovitu reprodutseerimine. Samas on see siiski ainus viis eksisteerida ülikoolina: kui ülikoolist kaob loov alge, kui keskendutakse ainult teadmiste reprodutseerimisele, siis muutub ta lihtsalt üheks kooliks, nagu neid eesti kõrgharidusmaastikul on praegu kümneid.

Seepärast loodan ma väga, et hullude read leiavad tänase promoveerimise järel tõhusat täiendamist.

Vivat academia!